

Magyarnak az volt a feladata, hogy átadja Horthy Miklós kormányzónak az Egyesült Államok kormánya üzenetét. A határon szlovák partizánok segítségével jutott át. Az OSS-nek írt jelentése szerint először Vámosladányban állt meg (Bars vármegye, Lévai járás, ma Szlovákia). A faluban felkereste a plébánost, akitől papi ruhát kapott, majd felszállt az Esztergomba tartó vonatra.

Esztergomban Serédy Jusztinián hercegprímást, régi barátját kereste, akinek zárt ajtók mögött elmondta küldetése célját. A bíborostól további segítséget kapott újtárhoz. Esztergomból vonaton érkezett Budapestre, ahol, a jelentés szerint, régi bizalmas barátját kereste, a Pázmány Péter Tudományegyetem egyik jogtudós professzorát, aki megszervezte a várba jutását. Ezután kézzel kézre adták: Pongrác Pál tábornok, Vattay Antal altábornagy, a kormányzó katonai kabinetfőnöke, végül Tost Gyula repülő alezredes, aki október 14-én este 9 órakor kísérte be a kormányzóhoz. A találkozó másfél óráig tartott, a beszélgetés tartalmát Magyary OSS jelentését a szerző részletesen ismerteti.

Magyary távozása után néhány órával a Gestapo elrabolta Horthy fiát, Miklóst. A kormányzó az „eseményektől ösztönözve” be-

jelentette a fegyverszünetet. Magyary jelentésében leszögezi, hogy látogatása „bízattatás adott Horthynak”. Órákon belül bekövetkezett a szélsőjobboldali nyilaskeresztes puccs. Magyary először egy ferences kolostorban, később a budai hegyekben, majd egyik unokatestvére házában talált menedéket. Két és fél hónapig nem merete elhagyni a házat. 1945. január 2-án egy bomba rombadöntötte az unokatestvér házát. Ezután a Szent Margit katólikus leányiskolába menekült, ahol az apácák más üldözöttekkel együtt bújtatták.

Budapest ostroma után 1945. áprilisában a Szövetséges Ellenőrző Bizottság amerikai tagozatának segítségével tért vissza Olaszországba. Az amerikai kormánytól megkapta az Order of Merit érdemrendet.

Magyary végül visszatért a Vatikánba, ahol a hatvanas évekig, nyugalomba vonulásáig, jogtudományt tanított. Egy ideig ő vezette a római Magyar Akadémiát is. 1988-ban bekövetkezett haláláig a Szent Istvánról elnevezett Magyar Ház kis lakrészében lakott.

Charles Fenyvesi az OSS iratok feldolgozásával könyve szereplőinek büntudatos hallgatását törte fel.

Györkei Jenő

DOMBRÁDY LÓRÁND

SZOMBATHELYI FERENC A NÉPBÍRÓSÁG ELŐTT

(HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Line Design, Budapest, 2007. 143 o.)

Magyarország második világháborús részvétele időszakában négy tábornok állt a magyar királyi Honvéd Vezérkar élén – Werth Henrik (1938. szeptember 28 – 1941. szeptember 4.), Szombathelyi Ferenc (1941. szeptember 6 – 1944. április 19.), Vörös János (1944. április 19 – 1944. október 16.), Beregfy Károly (1944. október 16 – 1945. május 9.) – akik közül a leghosszabb időt vitéz Szombathelyi Ferenc töltötte el a beosztásában.

1941. szeptember 6-i kinevezése és 1944. április 19-i felmentése között az ország a második világháború aktív szereplője volt. Szombathelyi kinevezését főleg azon katonapolitikai elképzelései motiválták, amelyek lényege

röviden úgy foglalható össze, hogy a lehetőségekhez képest az ország minél kisebb katonai erővel vegyen részt a háborúban. A cél: a katonai erő megőrzése a háború befejezése utáni időre, hogy az ország ne kerüljön még egyszer olyan helyzetbe, mint 1918–1919-ben, és képes legyen a területi visszacsatolások eredményeit is megőrizni.

Szombathelyi elképzelései, melyek mind a Kállay Miklós vezette kormány, mind az államfő, Horthy Miklós kormányzó támogatását bírták, csak részben sikerültek.

1941 novemberében–decemberében még sikerült az egykori Kárpát-csoport részeként a Szovjetunió elleni hadműveletekben résztve-

vő gyorshadtestet „hazahozatnia”, de a Moszkva előterében elszenvedett német vereség után a keleti hadszíntérre követelt magyar haderő erejét, létszámát már csak „csökkenti” tudta.

Az 1942 januárjában Budapesten lezajlott német–magyar tárgyalások igencsak „szövet-ségesekhez” méltatlan hangnembben folytak. Végül is a németek által követelt teljes (?) magyar haderő helyett egy kilenc gyalogdandár-ból (1942 februárja után az elnevezés könnyű hadosztály), egy rögtönzött pánccelos hadosztályból és egy repülőcsoportból álló hadsereg bocsátott a magyar állam a német hadvezetés rendelkezésére. Ez volt a sokat emlegetett, Jáhny Gusztáv vezérezredes parancsnoksága alatt álló magyar 2. hadsereg.

A keleti hadszíntérre kiszállított hadsereg 1942 decemberére szinte megoldhatatlan feladatok elé került. Mintegy 200 kilométeres arcvonalat kellett védenie, melynek feladását Hitler kívánságára, a magyar államfő által Szombathelyi Ferenc útján kiadott parancs tiltotta meg. Az 1943 január–februári harcokban a 2. hadsereg, emberfeletti teljesítményt nyújtva, személyi állományának mintegy egyharmadát (kb. 60–70 000 fő, amely az elesetteket, sebesülteket, hadifogságba kerülteket és az eltűnteket jelenti) elveszítve próbált eleget tenni a parancsnak.

A tragédiát követően a magyar katonai vezetés, élén Szombathelyi Ferencel, igyekezett a lehető legkisebb erőket a németek rendelkezésére bocsátani. Szombathelyiben a német felvetések kapcsán még az a gondolat is felmerült, hogy inkább a volt Jugoszlávia területére kellene megszálló hadosztályokat küldeni, melyért cserébe hazahozhatóak lennének a magyar seregtestek a szovjet területekről. Szombathelyi úgy vélte/vélhette, hogy egy valószínűsíthető balkáni, nyugati hatalmak által végrehajtott partraszállás esetén a magyar seregtestek utat nyithatnak a szövetségesek előtt, és Magyarország kiválhat a háborúból.

Elképzeléseit a magyar politikai vezetés nem támogatta.

Szombathelyi tevékenyen részese és támogatója volt a nyugati szövetségesekkel folyó kapcsolatfelvételnél, mely végezetül egy amerikai katonai küldöttség Magyarországra érkezésével (1944. március 15.) teljesedett ki. A kapcsolatok azonban nem hoztak eredményt. A németek szemében „ellenség” vált Szombathelyit az ország megszállását (1944. március 19.) követően eltávolították szolgálá-

ti beosztásából, majd a Honvéd Vezérkar főnökének bírósága elé állították (1944. október 11–12.) és a nyilas-hungarista hatalomátvétel után internálták és Németországba hurcolták.

Az amerikaiak által történt kiszabadítását követően néhány hónap múlva Magyarországra szállították, ahol háborús bűnösséggel vádolva került a Honvédelmi Minisztérium Katona Politikai Osztályára és vette kezdetét kihallgatása, majd a vádirat elkészülte után a Budapesti Népbíróság elé állítása.

Dombrády Lóránd könyve valahol itt kezdődik. Az ismert hadtörténész, Magyarország 1919 és 1945 közötti hadtörténelmének kitűnő kutatója az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában található (V-101594/1) Szombathelyi-peranyag közzétételére vállalkozott és annak során és kapcsán véleményezi, mutatja be az eljárás súlyos ellentmondásait, a valóságra nem különösebb hangsúlyt fektető kihallgatói tevékenységet, majd a bírósági procedúrát.

Dombrády helyesen mutat rá mindazon hiányosságokra, amelyek a kihallgatók felkészületlenségéből és előzetes elképzeléseikből adódtak. Úgy tűnik a korabeli dokumentumokból, hogy Szombathelyi Ferenc eleme „bűnösnek lett nyilvánítva.” Védekezése, tanúi – akik egy részét meg sem hallgatták – nem érdekelték a hatalom új urait.

Olyan kérdéseket tettek fel a Honvéd Vezérkar egykori főnökének, amelyek nem egy esetben teljes tudatlanságról vagy teljes elfogultságról tanúskodnak – valamint tökéletes tájékozatlanságról például honvédségi hierarchia tekintetében.

Szombathelyi Ferenc a kihallgatások, illetve a tárgyalások során következetesen védte igazát, rámutatott Magyarország trianoni kényszerpálya által behatárolt lehetőségeire és azon elképzelésekre, melyek megvalósítása számára alapvető volt: minél kisebb erővel részt venni a háborúban és megőrizni a majdani ország lehetőségeit a háború befejeződése utáni időkre. Sajnos, Szombathelyi elképzelései nem válhattak valóra, ezért felelősségét elismerte, ám bűnösségét mindvégig tagadva állta a kihallgatásokat és a bírósági eljárást. A budapesti Népbíróság 1946. március 30-án első fokon, főbüntetésként, 10 évi fegyházra ítélte a Honvéd Vezérkar volt főnökét. A fellebbezést követően a Népbíróságok Országos Tanácsa az ítéletet 1946. május 22-én életfogytiglani fegyházra változtatta.

Az ítéletet azonban Magyarországon nem hajtották végre. Szombathelyi Ferencet kiadták a jugoszláv hatóságoknak. Újvidéken lezajlott perében halálra ítélték és az ítéletet 1946. november 4-én a pétervárad-i erődben végrehajtották. A második világháború éveiben a Honvéd Vezérkar élén leghosszabb ideig állt tábornok ellen 1946. május 22-én hozott ítéletet a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága 1994. március 7-én hatályon kívül helyezte és Szombathelyi Ferencet „bűncselekmény hiányában a vádak alól felmentette.”

A néhai katonai vezető emléké a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum falán emléktábla őrzi s immáron a Dombrády Lóránd által közreadott kötet is, amely a forrásközlés és a tanulmány elemeit egyaránt tartalmazza..

Dombrády célja – amint az a kötetből kiviláglik – az volt, hogy megismertesse a feltehető Szombathelyi-peranyagot az olvasókkal és kommentárjaival, elemzéseivel mutasson rá arra a folyamatra, amely meghatározta a tábornok pályafutását; érzékeltesse az eljárás elfogadhatatlanságát –nem (csak) a jogi elemekre gondolva. Mindez jól sikerült, de sajnálatos módon nem vált teljessé. Dombrády ugyanis mellőzte a forrásközlés esetében elvárt és elfogadott „előírások” egy részét. Nem kap az olvasó rövid Szombathelyi-pályaképet, így a tájékozatlanabb érdeklődő nem ismerheti meg a Győrben 1887. május 17-én született Szombathelyi életútját és a kötetben előforduló személyekre vonatkozó jegyzetek is hiányoznak. Nem történt meg a korabeli előírások kiigazítása sem. Úgy vélem, a kötet sietős közreadása miatt sérültek azok a szabályok, amelyek alkalmazása egy majdani Szombat-

helyi „kisbiográfia” előképét adhatták volna, és még sikeresebben mutathatták volna be a Honvéd Vezérkar főnöke működését és a magyar igazságszolgáltatás talán legszegényteljesebb korszakát, és a népbíráskodás ítélezési gyakorlatát. Utóbbinak az alaphangját Ries István (igazságügyi miniszter: 1945. július 21 – 1950. július 17.) eképp megfogalmazott ajánlása adta meg: „A felelősségre vonásnak kérlelhetetlennek és igazságosnak kell lennie, hogy érezzük: ezeknek a (háborús és népellenes – Sz. S.) bűnöknek az elkövetői nem várhatnak igazságot csak megtorlást...”. Szombathelyi Ferenc esetében is ezt az elvet alkalmazták.

Ha készültek volna jegyzetek, akkor tudhatnánk, ismerhetnénk a kihallgatók, ügyészek, bírák korábbi és későbbi életútját, ami sokat hozzátehetett volna a Szombathelyiről kirajzolódott képhez.

S végezetül mit fogalmazhat meg a bíráló, akár ajánlasként is: készüljön új, a jelen kötet anyagára is épülő új Szombathelyi-életrajz, amely, felhasználva a korábban megjelent publikációkat is (a szerző által ez idáig megjelentetteket és mások írásait egyaránt), bemutatja a magyar királyi honvédség 1941 és 1944 közötti története tragikus sorsú vezérkarfőnökének katonai életútját és emberi arcát. A javasolt mű egyben képet rajzolhatna arról a csapdahelyzetről, melyből a kiút keresése egyéni vállalások és tragédiák ellenére sem tudta jobbra fordítani az ország sorsát. Úgy vélem, Dombrády Lóránd eddigi munkásságának ismeretében ez egyáltalán nem túl nagy kérés szerző felé.

Szakály Sándor

CLIVE JONES

BRITAIN AND THE YEMEN CIVIL WAR, 1962–1965

Ministers, Mercenaries, and Mandarins: Foreign Policy and the Limits of Covert Action

(Sussex Academic Press, Brighton/Portland, 2004. 273 o.)

Bár a dekolonizációs folyamat már a két világháború közötti évtizedekben kezdetét vette, igazi lendületét csak a második világháború után nyerve el. Felgyorsult a még fennálló

gyarmati rendszer erodálódása és a Harmadik Világ országai fokozatosan megteremhették önálló nemzeti létüket. A szuverenitás elnyerését azonban az esetek többségében az európai